

CARLSBERGFONDET

CARLSBERGFONDETS PRISFEST 2025 / TALE VED FORPERSON MAJKEN SCHULTZ

I aften fejrer vi forskningen. Hånd i hånd med forskningen har vi formidlingen af den. Uden formidling risikerer forskningen at strande som en isoleret øvelse. Løsrevet fra muligheden for at sætte et aftryk på det omkringliggende samfund. Uden at kunne bidrage til innovation og skabe *impact*, som vi siger på moderne dansk.

Tag for eksempel H.C. Ørsted – dansk videnskabs *godfather*. Han var ikke bare en stor videnskabsmand. Han var også en uovertruffen og flittig formidler af videnskaben. Straks efter sin epokegørende opdagelse af elektromagnetismen i 1820, lader han sine resultater publicere. Fire præcise sider på latin. Formidling af grundforskning *par excellence*. De få sider udløser en lavine af videnskabelige opdagelser og innovation – og tilføjer moderniteten endnu et gearskifte.

Impact i verdensklasse.

Fire år senere stifter H.C. Ørsted Selskabet for Naturlærens Udbredelse. Formålet er at: ”udbrede kendskab til de eksakte naturvidenskaber og deres anvendelse,” som der den dag i dag står i selskabets vedtægter.

H.C. Ørsteds ambition med sit selskab var altså alene forskningsformidling. Med naturvidenskabelige foredrag rettet til alle, også den bredere offentlighed. Det kan lyde beskedent efter nutidens målestok. Men det får afgørende betydning, ikke mindst for den sammenhæng vi befinder os i her til aften.

For blandt publikum til H.C. Ørsteds populære foredrag sidder Christen Jacobsen. Christen driver et baggårdsbryggeri i Brolæggerstræde. Han er en af de første erhvervsdrivende, der er betalende medlem af selskabet. Og så er Christen far til Jacob Christian.

Den Jacob Christian, der senere i livet – måske med et vink til H.C. Ørsted – foretrækker initialerne J.C. Den J.C., som i går havde 214-års

CARLSBERGFONDET

fødselsdag. Og som vi derfor også – om end på et mere stilfærdigt plan – fejrer i aften. J.C. Jacobsen.

Christen er fan af H.C. Han giver stafetten videre til J.C. Og han videregiver ikke bare sit baggårdsbryggeri, men også sin lidenskab for videnskab. Og ikke mindst opmuntrer han J.C. til at følge H.C.'s kemiforelæsninger i Selskabet for Naturlærens Udbredelse.

Resten er historie, kan man fristes til at sige.

J.C. abonnerer på H.C.'s overbevisning om, at videnskaben fører til et bedre, rigere og mere retfærdigt samfund. Han accelererer sin fars brug af teknologi i ølproduktionen. I 1847 rykker han bryggeriet fra baggården til Valby Bakke. Nu i en version 2.0 – et moderne, højteknologisk bryggeri under navnet Carlsberg.

Og videre går det.

For i 1875 grundlægger han Carlsberg Laboratorium. Hurtigt bidrager laboratoriet med videnskabelige gennembrud. Så som rendyrkningen af gær og opfindelsen af pH-skalaen. Noget senere er laboratoriet også stedet, hvor Morten Meldal tager de første afgørende skridt mod en nobelprisvindende klikkemi.

I 1876 opretter J.C. Danmarks, og antageligvis verdens første erhvervsdrivende fond – Carlsbergfondet. Som lige siden har støttet fri grundforskning i Danmark.

I følgebrevet til fondets fundats, stilet til Videnskabernes Selskab, lægger J.C. selv følgende ord på motivationen til oprettelsen af fondet:

”I levende Erkjendelse af, hvor meget jeg skylder H.C. Ørsteds Lære og vækkende Indflydelse. Og som et Vidnesbyrd om taknemmelig Paaskjønnelse af hans Virksomhed for at udbrede Kundskabens Lys i videre Kredse. Har jeg knyttet Oprettelsen af ovennævnte Stiftelse...”

Man skal ikke være fuldtids semiotiker for at forstå, hvad J.C. mener med ”kundskabens lys”. Det er ikke alene videnskaben selv, men også formidlingen af den, der har sat kursen for bryggeren.

CARLSBERGFONDET

Så når jeg nævner alle disse nedslag i fortællingen om Carlsberg og Carlsbergfamilien, er det ikke så meget for at hælde humle i egen øl. Men for at illustrere den kraft og det potentiale, der ligger i forskningsformidling.

For hvordan havde det ellers set ud. Altså, hvis Christen ikke havde været hyppig gæst i H.C. Ørsteds selskab? Eller hvis J.C. havde trodset sin far og pjækket fra Ørsteds forelæsninger?

Vi forskere er forsigtige med absolutter. Derfor vil jeg nøjes med at understrege sandsynligheder.

Sandsynligheden for, at førnævnte Carlsbergske kædereaktion ikke havde fundet sted. Altså, hvis ikke J.C. var blevet inspireret af H.C.

Sandsynligheden for, at bryggeriet ikke havde rykket fra middelmådighed i baggården til global vækst på Valby Bakke.

Sandsynligheden for, at Carlsbergfondet med dets snart 150 års lange støtte til fri grundforskning aldrig havde set dagens lys.

Og mere lejlighedsnært – sandsynligheden for, at vi ikke ville have været samlet her i aften for at fejre forskningen.

Hvis altså ikke Christen og J.C. var blevet opmuntret og inspireret af videnskaben. Og af H.C. Ørsteds blændende formidling.

Behovet for god forskningsformidling er ikke blevet mindre siden H.C. og J.C. Vi befinder os i en turbulent tid med fake news, misinformation og desinformation. En accelererende tid, hvor flere og flere kommunikationskanaler bliver skræddersyet til synsninger, idiosynkrasier og polarisering. Og knap så meget til videnskabelig evidens.

For tiden snakker vi alle om AI. Som med alt nyt er meningerne delte. Nyreligiøse euforikere og dystopiske skeptikere står i hver deres ringhjørne og dominerer den offentlige debat.

CARLSBERGFONDET

Imens er mange, inklusiv mig selv, begyndt at bruge AI i vores hverdag. Selv er jeg ret imponeret. Men også yderst bevidst om, at jeg ikke bare kan slå autopiloten til.

AI er afhængig af data. Data, som ikke nødvendigvis er baseret på evidens. Men som i lige så høj grad kan være styret af specifikke interesser. Ekstra bekymrende er det, at AI har fået en hovedrolle i det nuværende geopolitiske kapløb.

Derfor er det prisværdigt, at Danmarks Nationalleksikon sammen med Århus Universitet, og med et par fonde i ryggen, er begyndt udviklingen af en ny dansk chatbot. Ambitionen er at skabe et troværdigt alternativ til de gængse, især amerikanske og kinesiske chatbots, som ofte giver kildeløse og fejlagtige svar.

For selv ChatGPT kan være skråsikker og til tider lovlig *pleasende* i sine leveringer. Forleden gik jeg den på klingen. Jeg spurgte ind til betegnelsen kvæstor. Den kunne fortælle, at betegnelsen stammer fra antikken. At en kvæstor var en romersk embedsmand med økonomisk ansvar. Og at der blandt andet i Europa-parlamentet stadig er kvæstorer, der varetager medlemmernes administrative og økonomiske forhold. Den konkluderede imidlertid også, at der ikke findes nogen i Danmark med kvæstor som officiel titel eller embede.

Nu er det sådan, at vi i Carlsbergfondet rent faktisk har en kvæstor. Og har haft det siden fondets stiftelse for snart 150 år siden. Altså ikke den samme kvæstor i 150 år. Vores nuværende kvæstor hedder Kim. Som flere af jer ved, er Kim både Carlsbergfondets og Ny Carlsbergfondets kvæstor. Det gør han i øvrigt rigtig godt, ligesom hans forgængere har gjort det siden 1876. Ja, kvæstor-rollen og titlen indgår ligefrem i Carlsbergfondets første fundats og har gjort det lige siden.

Lige bortset fra Kim, vil vi nok alle mene, at der her er tale om en tilforladelig fejl fra ChatGPT's side. Og vi ved også, at ChatGPT til tider svarer meget forskelligt, alt efter hvordan man stiller et spørgsmål. Jeg har da også efterfølgende korrekset min egen ChatGPT, som nu er blevet meget klogere på Danmarks eneste kvæstor.

CARLSBERGFONDET

Men min pointe er selvfølgelig, at vi ikke kan overlade alt til AI. At vi heldigvis ikke slipper for at tænke selv. Data, kildekritik, analyse, begrebsafklaring, teoriudvikling og almindelig kritisk sans er stadig uvurderlige ingredienser i vores stræben efter mere viden og en bedre og mere retfærdig verden. Og når det gælder formidlingen af forskning, skal der også i fremtiden være gode alternativer til AI. Alternativer, der ligefrem kan være med til at forbedre AI.

Derfor har vi i Carlsbergfondet styrket vores formidlingsambitioner. I en lang årrække har vi i samarbejde med de pågældende forskere selv formidlet meget af den forskning, vi støtter. Og der er forbavsende mange, der læser, lytter og ser med på vores kanaler.

Men for et par år siden hævede vi ambitionsniveauet og skabte for første gang to puljer, der i åben konkurrence kan søges til forskningsformidling. Den ene, Carlsberg Mindelegat, henvender sig til forskere, der ønsker at formidle egen forskning eller eget forskningsfelt. Den anden pulje, som vi slet og ret kalder Forskningsformidling, henvender sig til professionelle formidlere.

Vores puljer har fra starten været en succes med omtrent 150 ansøgninger hvert halve år. Vi har uddelt 83 millioner kr. siden premieren i foråret 2023. Til dokumentarfilm, TV-produktioner, videnskabsfestivaler, podcasts, SoMe-serier og meget mere. Alt sammen gratis og tilgængeligt for den brede offentlighed.

Folkemødet på Bornholm, som indimellem kan ligne en eksklusiv klub for politikere, erhvervstop og kommunikationsbureauer, har nu etableret deres egen forskningsscene med midler fra Carlsbergfondet. En scene, der helt interessefrit og blandt andet gennem *open calls* sikrer, at et væld af forskere indtager Folkemødet og formidler ny viden på Danmarks største demokratifestival.

Og sammen med Novo Nordisk Fonden støtter vi Formidlingsakademiet i Videnskabernes Selskab. Her undervises og trænes både yngre og mere etablerede forskere i teknikker og metoder til, hvordan de kan formidle deres forskning bedst muligt.

CARLSBERGFONDET

Og der er i den grad et marked for forskningsformidling, hvilket vores bevillingsmodtageres afrapporteringer også vidner om.

Ifølge en rapport fra Teknologirådet fra 2023 ønsker næsten 60 % af danskerne mere viden om videnskab. Og når det drejer sig om danskernes tillid til forskellige samfundsaktører: Ja, så scorer forskerne højest. Også højere end de adspurgtes tillid til deres familie, venner og bekendte.

Det samme gælder den anden vej. Kun 14 % af de adspurgte forskere mener, at deres forskning er for specialiseret til at give mening for ikke-specialister.

Så viljen, potentialet og ikke mindst behovet er der altså.

Carlsbergfondets og andre fondes indsatser flugter med ambitionen om at støtte op om et bæredygtigt forskningssystem. I universitetslovens paragraf 2 står der nemlig, at universiteterne skal "udbrede kendskab til videnskabens metoder og resultater."

Hvor meget og hvordan, står der ikke noget om. Men siden 2003 har universiteterne haft et lovfæstet ansvar for forskningsformidling. På linje med deres forsknings- og uddannelsesopgaver.

Man kunne godt ønske sig, at universiteterne i højere grad tog det ansvar på sig. For det er ingen hemmelighed, at universiteterne sjældent, og i hvert fald ikke systematisk, prioriterer tid, rum og resurser til, at forskere kan forfølge deres formidlingsforpligtelser og forsøge at skabe impact.

Ansvaret er stille og roligt blevet skubbet over til den enkelte forsker. Og i en travl forskningsverden med mange midlertidige ansættelser og dermed stor konkurrence, trækker formidlingen ofte det korteste strå. Mange af de forskere, vi snakker med, føler simpelthen ikke, at det kan betale sig. Og at deres arbejdsgivers manglende opbakning er tegn på, at formidling ikke er karrierefremmende.

Så der er plads til forbedringer.

CARLSBERGFONDET

Nu er forskningsformidling mere og andet end et bidrag til den almene dannelse. Som anekdoten om H.C. Ørsted og J.C. Jacobsen viser, spiller forskningsformidling også en vægtig rolle i forhold til vores samfunds evne ud i innovation.

Og vi hører meget om innovation for tiden. Ikke mindst takket være Mario Draghis navnkundige rapport om EU's konkurrenceevne. Jeg erindrer ikke nogen EU-rapport, som i samme omfang har brudt lydmuren – ikke bare til Bruxelles, men også i den lokale debat.

Det er kun godt med et styrket fokus på vores fælles konkurrenceevne. Mere tendentiøse læsninger af rapporten hæfter sig imidlertid ved, at det særligt er innovation, som Europa skal satse på. Ikke grundforskning.

Her vil jeg gerne understrege den nødvendige balance i det økosystem, som både grundforskning og innovation er del af. Der hersker ikke noget modsætningsforhold mellem fri grundforskning, anvendt forskning og innovation. Tværtimod er de tre sider af samme mønt. Ligesom grundforskning er en forudsætning for anvendt forskning og innovation. Så er det gennem anvendt forskning og innovation, at grundforskningens potentiale for alvor forløses.

Men vi skal blive bedre til brobygningen. Og her spiller forskningsformidling selvsagt en vigtig rolle. Nogle danske universiteter har succes med samarbejder med erhvervslivet. Det skal opmuntres yderligere.

I Danmark opererer vi desuden med *Open Access*. Offentlig finansieret forskning skal være frit tilgængeligt for alle. Sådan er det også med den forskning, Carlsbergfondet støtter. Og sådan har det fra tidernes morgen været med forskningen på Carlsberg Laboratorium.

At forskningen lægges frit tilgængelig er godt. Men ikke nødvendigvis nok. Som leder af Universitetsbiblioteket på SDU, Bertil Dorch, for nyligt påpegede i Science Report: Så findes der faktisk ingen evidens for, at *Open Access* i sig selv har ført til den ønskede innovationsgevinst.

CARLSBERGFONDET

Der skal mere til på flere fronter, hvis vi skal sikre en bedre og mere smidig brobygning mellem forskning og innovation. Et oplagt og overkommeligt sted at starte, er en bedre kuratering af *Open Access*.

Og her tænker jeg igen på universitetsledelserne rundt om i landet. Man kunne endda forestille sig et ambitiøst tværinstitutionelt projekt. En fælles, brugervenlig formidlingsplatform, der ikke som nu alene adresserer forskningsverdenen. Og som lettere lader sig integrere i hverdagens søgeredskaber.

I år skal den nationale *Open Access*-strategi revideres. Det vil være godt, om formidling bliver en del af den dagsorden.

Næste år fylder Carlsbergfondet 150 år. Det kommer ikke til at gå stille for sig. Heller ikke med forskningsformidlingen. For snarere end at fejre os selv, vil vi frem for alt fejre grundforskningen – ved at formidle den.

Et stort og bredt videnskabeligt panel har blandt andet dykket ned i fondets bevillingshistorik. Og fundet spændende eksempler på noget af den forskning, som Carlsbergfondet har støttet inden for naturvidenskab, samfundsvidenskab og humaniora. Ikke som en forkromet kanon, men med øje for både de mest excellente og væsentligste og de mest underholdende og skæve eksempler.

Mere skal jeg ikke røbe nu. Andet end, at vi selv blev noget overraskede, da vi fandt ud af, at Carlsbergfondet gennem tiden har støttet otte ud af de i alt ni danske videnskabsfolk, som har modtaget Nobelprisen. Vel at mærke før, de modtog deres nobelhæder. Det er da formidlingsværdigt. Vi glæder os til at dele vores kommende jubilæumsår med jer alle sammen.

Tak for ordet.